СУЧАСНІ МЕТОДИ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД ДІЯЛЬНОСТІ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ В УКРАЇНІ

ІЛЬНИЦЬКИЙ Олександр Михайлович - головний науковий консультант з питань національної безпеки та правопорядку Дослідницької служби Верховної Ради України кандидат юридичних наук, докторант відділу організації освітньо-наукової підготовки Харківського національного університету внутрішніх справ

DOI 10.32782/NP.2022.4.4

Проведено аналіз поняття методології дослідження як узагальноправовому значенні, так і при дослідженні адміністративно-правових засад діяльності громадських об'єднань, встановлено методи дослідження вказаного питання. Приділяється увага фундаментальним філософським засобам пізнання, а також спеціальним методам і технологіям дослідження конкретного явища. Надано характеристику: світоглядному діалектичному методу, що забезпечує дослідження діяльності громадських об'єднань у взаємозв'язку із іншими інститутами громадянського суспільства, а також із державними органами як України, так і іноземних держав; формально-логічним методам аналізу та синтезу, індукції та дедукції; системному методу, у рамках якого стало можливим надання пропозицій щодо впорядкування норм законодавства, яке регулює забезпечення громадської безпеки, побудови системи організації громадських об'єднань за змістом і видом їх діяльності; соціологічному методу, що є невід'ємною частиною дослідження адміністративно-правових засад діяльності громадських об'єднань; методу порівняльного аналізу і синтезу; методу моделювання, який вирізняється своєю сучасністю, новизною, неординарністю, порівняно із іншими методами пізнання. Наголошується на необхідності застосування широкого кола методів дослідження, що дозволяє зробити його повноцінним, новим і цікавим для пізнання. Разом із застосуванням значної кількості методів дослідження повинен зберігатися розумний підхід до їх обрання.

Ключові слова: громадські об'єднання, держава, методологія, методи дослідження, загальнонаукові методи дослідження, спеціальні методи дослідження.

Постановка проблеми

Війна Росії проти України, попри негативні наслідки, перезапустила правові механізми діяльності як державних органів та організацій, так і громадських об'єднань, створила необхідність їх повсякчасної взаємодії, більше того, зробила їх взаємопов'язаними та взаємозалежними. Тому методи дослідження адміністративно-правових засад діяльності громадських об'єднань мають відповідати вимогам сучасності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питання основ методології та методики наукового дослідження детально розглянуто та викладено в наукових дослідженнях В. І. Тюріної та І. В. Ващенко. Загальноправовим та спеціальним методам дослідження присвячено наукові праці С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. Системний метод дослідження було висвітлено Н. Нижник, В. Князєвим, І. Надольним, В. Бакуменко. Також В. М. Князєв, І. Ф. Надольний, В. Д. Бакуменко проаналізували застосування світоглядного методу в дослідженні питань державного управління. Методам дослідження управлін-

ської діяльності в правоохоронних органах присвячено наукові праці О. М. Бандурки. Немченко А. Б., Ніраз І. В. дослідили методологію системного підходу в управлінні організацією. Петровський П. М. - методологію наукового дослідження в галузі державного управління. Токар М. виклав власне бачення методологічних засад дослідження функціонування громадських організацій України.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Громадські об'єднання є рушійною силою для вдосконалення законодавства, стають безпосередніми учасниками його формування. Для того, щоб повноцінно дослідити адміністративно-правові засади діяльності громадських об'єднань в Україні, слід визначитися із методами, які будуть використовуватись у такому дослідженні. Попередньо варто встановити, що представляє собою методологія та методи дослідження в загальнотеоретичному значенні, які загальнонаукові методи дослідження можна застосувати у вказаній тематиці, а також які спеціальні методи дослідження найбільш повно розкриють важливі питання цієї сфери.

Таким чином, **метою дослідження є** встановлення методів, що можуть застосовуватися при дослідженні адміністративно-правових засад діяльності громадських об'єднань в Україні.

Виклад основного матеріалу

Повномасштабна війна Російської Федерації проти України зумовила впровадження кардинальних змін у діяльність державних органів, органів місцевого самоврядування та громадських об'єднань. Значно зросла роль громадських об'єднань стосовно вирішення як побутових питань, так і проблем загальнодержавного значення. Новітні погляди на громадські об'єднання почали зароджуватися ще із початком вторгнення держави-агресорки на територію України у 2014 році. Тоді стало зрозумілим, що вказана сфера потребує удосконалення правового регулювання у напрямку практичного застосування норм законодавства. Нині ж ми можемо беззаперечно констатувати той факт, що громадські об'єднання є ефективним засобом вирішення конкретних проблем, спричинених як воєнними діями, так і соціально-економічними факторами. Крім того не слід забувати, що громадські об'єднання неабияку роль відіграють в освітньому та культурному розвитку регіонів і держави в цілому. Такі об'єднання є рушійною силою для вдосконалення законодавства, стають безпосередніми учасниками його формування. Для того, щоб повноцінно дослідити адміністративно-правові засади діяльності громадських об'єднань в Україні, слід визначитися із методами, які будуть використовуватись у такому дослідженні. Попередньо варто встановити, що представляє собою методологія та методи дослідження в загальнотеоретичному значенні, які загальнонаукові методи дослідження можна застосувати у вказаній тематиці, а також які спеціальні методи дослідження найбільш повно розкриють важливі питання даної сфери.

Методологія певної науки – це сукупність специфічних методів, принципів і прийомів дослідження, що становлять важливу сутнісну змістову основу цієї науки й використовуються в процесі подальшого пізнання того сегмента об'єктивної реальності, який є предметом її дослідження.

Методологія наукового дослідження – сукупність методів, принципів та прийомів, що використовуються дослідником для пізнання предмета дослідження за їх певного відношення і субординації. Причому методологію наукового дослідження можуть репрезентувати ті методи, принципи та прийоми пізнання, які вже створені наукою й набули практичного використання в пізнавальній діяльності різних сфер об'єктивної реальності. Таке наукове дослідження може містити наукову новизну і мати практичну значущість, якщо зазначений інструментарій використовується для пізнання малодосліджених або зовсім не досліджених процесів та явищ і результати якого представляють інтерес для науки і (або) практики. [1, с. 87-89]. Саме методи конкретного наукового дослідження відповідають умовам сучасності, розвиваються і змінюються. Методологія наукового дослідження набуває конкретики, залежно від

обраної тематики, а також інструментів, напрямків, поставлений цілей і завдань тощо.

Що стосується методів дослідження адміністративно-правових засад діяльності громадських об'єднань в Україні, то важливим є використання як загальноприйнятих, уже випробуваних раніше науковцями методів, так і тих, що адекватно відповідають сучасному розвитку законодавства, науки, суспільства. В іншому випадку дослідження втратить свою актуальність.

Так, світоглядний діалектичний метод забезпечує дослідження діяльності громадських об'єднань у взаємозв'язку з іншими інститутами громадянського суспільства, а також із державними органами як України, так і іноземних держав. Його використання ґрунтується на гносеологічних можливостях законів та категорій діалектики. Цей метод дозволяє розкрити внутрішнє джерело розвитку системи громадських об'єднань. Стає можливим прослідкувати динаміку процесу еволюції та розвитку громадських об'єднань, особливо, що стосується воєнного часу та його впливу на діяльність таких органів. Вказаний метод спрямовує нас на пошук закономірностей такого розвитку, визначає кількісні та якісні зміни, що при цьому відбуваються, розкриває зв'язки між ними. Закон заперечення: надає можливість передбачити напрям розвитку системи громадських об'єднань: від простого – до складного, від одного – до іншого тощо. Важливо наголосити на необхідності застосування таких категорій діалектики, як «форма» і «зміст» (при дослідженні змісту правовідносин, у які вступають громадські об'єднання, з'ясування поняття, змісту та призначення громадських об'єднань як суб'єкта права, організації громадських об'єднань за змістом і видом їх діяльності та критеріїв їх кваліфікації тощо), «явище» і «сутність» (при дослідженні сутності громадських об'єднань, адміністративно-правового статусу громадських об'єднань як добровільних громадських формувань, з'ясування поняття, змісту та призначення громадських об'єднань як суб'єкта права тощо), «система» й «елемент» (при визначенні системи принципів створення та діяльності громадських об'єднань, встановленні статутних та інших нормативно-правових актів громадських об'єднань, дослідженні організаційно-правового та матеріально-технічного, фінансового та інформаційного забезпечення діяльності громадських об'єднань, «загальне» і «особливе» (при характеристиці загального поняття «громадських об'єднань», і окреме місце громадських організацій та громадян у їх системі та ін. Отже, застосування діалектичного методу забезпечує з'ясування ґенези громадських об'єднань, їх постійного розвитку та взаємозв'язку як між собою, так і з іншими суб'єктами громадянського суспільства, а також із державними органами та організаціями, що в підсумку дає змогу охарактеризувати їх сучасний стан розвитку, виявити нові тенденції та визначити подальші перспективи в цій сфері [2, с. 88].

Формально-логічні методи аналізу та синтезу, індукції та дедукції. Аналіз (грец. analysis – розкладання, розбирання, розчленування) – уявне розділення досліджуваного об'єкта як певної цілісності на її складові частини з метою виявлення властивостей об'єкта і відношень між об'єктами. Це логічний метод дослідження, спрямований на розчленування певного цілого на складові частини, кожна з яких стає окремим предметом пізнання. Синтез (грец. synthesis – з'єднання, складання) – уявне (мисленнєве) з'єднання частин певного цілого, розчленованого у процесі аналізу, встановлення взаємодії та необхідних зв'язків між частинами цілого, відповідно, синтез нерозривний із аналізом. Індукція (лат. inductio – виведення) – рух міркувань від одиничного до часткового, від часткового до загального; різновид умовиводу, у якому висновок робиться на підставі узагальнення спостережуваних фактів; імовірнісний, правдоподібний висновок. Дедукція (лат. deductio - відведення) 1) рух міркувань від загального до одиничного; 2) різновид умовиводу, коли доходять висновку через виведення одного твердження з інших за певними правилами виведення [3]. Зазначені методи дозволяють розкрити зміст поняття «громадських об'єднань», «громадських формувань», «громадських організацій», встановити їх співвідношення, визначити призначення громадських об'єднань як суб'єкта права. Вказані методи стануть основними при вирішенні практичних проблем діяльності громадських

об'єднань, пов'язаних з організацією їх роботи, механізмами застосування норм законодавства, що регулює їх діяльність, дозволять виділити найбільш ефективні з практичної точки зору і умов розгорнутої повномасштабної війни в Україні, види громадських об'єднань.

Системний метод широко застосовується в науці адміністративного права. Наше дослідження не є винятком. В.Л. Федоренко вказує, що сутність цього методу в юридичній науці полягає в тому, що досліджуване явище розглядається як певна система, що включена до системи більш широкого порядку і виконує в ній певні функції, пов'язана з нею різними зв'язками. Науковець визначає цей метод як універсальний інструмент пізнавальної діяльності, незамінного у дослідженні складних динамічних цінностей [4, с. 137–138]. У рамках системного методу стає можливим надання пропозицій щодо впорядкування норм законодавства, яке регулює діяльність громадських об'єднань, побудови системи організації громадських об'єднань за змістом і видом їх діяльності. В ідеалі під цим методом розуміється механізм дослідження певного об'єкта як системи елементів, які публічно взаємодіють між собою на основі звичних параметрів, але не порушуючи принципи системної цілісності, структурності, множинності та ієрархічності. Що стосується цього дослідження, то пропонується використання нових моделей взаємодії інституцій держави і суспільства, оптимізацію виявлених особливостей громадських об'єднань у контексті сучасних умов українського державотворення, у тому числі об'єднань, що представляють громадян національних меншин, а також конкретизацію шляхів державного сприяння розвитку громадських об'єднань у напрямку еволюції громадянського суспільства.

Невід'ємною частиною дослідження адміністративно-правових засад діяльності громадських об'єднань виступає соціологічний метод, а в його складі можна відзначити важливість збору інформації як шляхом аналізу документів, так і збору статистичних даних, внаслідок проведення соціологічних досліджень. Дослідження соціально-психологічних механізмів дії правової норми сприяє виявленню проблем і факторів, які негативно впливають на виконання цих норм і допомагають побудувати таку модель законодавства, створити такі умови, за яких правові приписи будуть максимально дотримуватися. Таку ідеальну модель у дії на практиці створити дуже складно, однак на прагнення до неї мають бути спрямовані сили і засоби держави, адже зусилля, витрачені на створення законодавства, що в подальшому не дотримується, будуть цілком марними. Нормативно-правове забезпечення діяльності громадських об'єднань повинно відповідати вимогам сучасності, дослідження соціально-економічних, соціально-психологічних явищ у суспільстві є основою для побудови правової норми. Рекомендації і пропозиції щодо удосконалення законодавства у сфері забезпечення громадської безпеки повинні ґрунтуватися на основі соціологічних досліджень. Іще одним напрямком соціологічного дослідження є вивчення ефективності правових норм, у процесі якого виявляється достатність або недостатність юридичних засобів, обраних для досягнення поставлених соціальних цілей. Викладене переконує, що соціологічні моменти пронизують усі основні напрями юридичного дослідження. Більше того, соціально-економічні відносини об'єктивно є первинними, визначальними стосовно права, тому соціологічні моменти відіграють провідну роль і при теоретичному освоєнні правової дійсності [5, с. 440].

Війна в Україні спровокувала не лише активність громадської позиції в нашому суспільстві, а стала рушійною силою становлення якісної взаємодії із міжнародними громадськими організаціями, побудувала реальні механізми такої взаємодії. Україна не тільки запозичує досвід іноземних держав у цій сфері, а стає прикладом високої самоорганізації громадян та організацій у поетапному вирішенні питань різного напрямку задля досягнення єдиної мети. На думку автора дослідження, громадянським суспільство вважається тоді, коли його громадські об'єднання виконують посередницьку функцію в державі: між державними органами та безпосередньо громадянами.

Для аналізу та оптимізації системи державної політики у сфері підтримки розвитку

громадських об'єднань в Україні стає в нагоді метод порівняльного аналізу і синтезу. За допомогою аналізу стає можливим конкретизувати і розділити досліджувані явища, завдяки чому надати їм чітку оцінку. Беручи до уваги специфіку саме нашого дослідження, такий метод буде доречним при встановленні організації громадських об'єднань за змістом і видом їх діяльності, виявленні причин і умов активізації та побудови громадянського суспільства, модернізації законодавства України про громадські об'єднання і можливості використання зарубіжного досвіду та інше. Проте, слід мати на увазі, що такий синтез використовується наукою для аналізу кожного окремого елементу досліджуваного явища, а також встановлення взаємозв'язків між ними. Тоді як ці елементи надзвичайно пов'язані між собою і є нерозривними апріорі. Внаслідок цього вони синтезуються, тобто аналізують взаємозв'язок і взаємодії з іншими елементами. Водночас, метод аналізу і синтезу за сутністю подібний на інший різновид наукового пізнання, що також походить із загальнонаукової групи – метод аналогії [6, с. 45]. Внаслідок порівняння певних категорій і правових явищ ми можемо сформулювати, удосконалити конкретні напрямки діяльності громадських об'єднань, вирішити питання організаційного характеру, матеріально-правового, фінансового, технічного забезпечення тощо.

Іще одним із методів, що необхідно застосувати при дослідженні адміністративно-правових засад діяльності громадських об'єднань в Україні, є метод моделювання, який вирізняється своєю сучасністю, новизною, неординарністю, порівняно з іншими методами пізнання. Слід зауважити, що раніше поняття моделювання було пов'язане з будівництвом і вживалося в європейських мовах для позначення певного взірця чи прообразу. Термін «модель» латинського походження (modulus – міра, взірець, норма) у літературі визначається як матеріальний або уявлюваний аналог деякого об'єкта (предмета, явища або процесу), який зберігає суттєві риси об'єкта і здатний заміщувати його під час вивчення, дослідження або відтворення. Об'єкт, що моделюється, називається прототипом або оригіналом. Модель явища або процесу відтворює його хід, послідовну зміну стану, етапи розвитку. Модель завжди є штучно створюваним об'єктом, який дає ідеалізоване уявлення про об'єкт – оригінал [7, с. 5].

Характерною ознакою вказаного методу є творча новизна, відтворення нових властивостей досліджуваного об'єкта в перспективному конструкті або новій моделі. Практичне значення методу моделювання важко переоцінити, оскільки він дозволяє, виходячи із аналізу ситуації (політичної, соціально-економічної, стану законодавства тощо), використовуючи причинно-наслідковий зв'язок, змоделювати, представити результат по конкретному питанню досліджуваної сфери [8, 94]. Це надає можливість у подальшому запропонувати алгоритм дій для вирішення такого питання, сконструювати позитивні і негативні наслідки. Цей метод стає в нагоді при розробці пропозицій щодо вдосконалення конкретних питань нормативно-правового забезпечення діяльності громадських об'єднань в Україні. Крім того змоделювавши механізми запровадження запропонованих змін у практичну діяльність громадських об'єднань, можна передбачити наслідки таких змін. Також цей метод стане в нагоді при дослідженні міжнародного досвіду у сфері діяльності громадських об'єднань, взявши за модель (взірець) певну розвинену демократичну державу, можемо сформулювати власне бачення перенесення її успішного досвіду на Україну, при цьому слід враховувати фактори впливу (соціально-економічний, освітньо-культурний стан розвитку держави, а також головний фактор на цей час – війну в Україні).

Висновки

Війна проти України, попри негативні наслідки, перезапустила правові механізми діяльності як державних органів та організацій, так і громадських об'єднань, створила необхідність їх повсякчасної взаємодії, більше того, зробила їх взаємопов'язаними та взаємозалежними. Автор дослідження вважає, що слід приділяти значну увагу застосуванню соціологічного методу при дослідженні адміністративно-правових засад діяльності громадських об'єднань в Україні. Оскільки саме цей метод дозволяє з'ясувати соціально-

економічний, соціально-психологічний стан у суспільстві, що безпосередньо впливає на діяльність громадських об'єднань: їх становлення, організацію, подальший розвиток. Нині громадські об'єднання виступають не тільки посередниками між державними органами і народом, вони є рушійною силою для міжнародної співпраці, залучення інвестицій, матеріальної підтримки з боку іноземних держав. Вони привертають увагу до найболючіших проблем теперішньої України, що перебуває в умовах воєнного стану.

Враховуючи такі умови, економіка все ж таки має працювати, розвиватися, а підприємці і окремі громадяни – самоорганізовуватися, взаємодіяти. Разом із застосуванням значної кількості методів дослідження маємо зберігати розумний підхід до їх обрання, застосовувати лише ті методи, що обумовлені предметом дослідження, розкривають його сутність, призводять до конкретних результатів, мають практичне спрямування.

АНОТАЦІЯ

An analysis of the concept of research methodology was carried out, both in the general legal sense, and in the study of the administrative and legal bases of the activity of public associations, and research methods of the specified issue were established. Attention is paid to fundamental philosophical means of knowledge, as well as special methods and technologies of research of a specific phenomenon. A description is given of: worldview dialectical method, which provides a study of the activities of public associations in relation with other institutions of civil society, as well as with state bodies, both of Ukraine and foreign countries; formal and logical methods of analysis and synthesis, induction and deduction; the system method, within the framework of which it became possible to provide proposals for streamlining the norms of legislation that regulates the provision of public safety, building a system of organizing public associations according to the content and type of their activities; the sociological method, which is an integral part of the study of the administrative and legal foundations of the activity of public associations; method of comparative analysis and synthesis; modeling method, which stands out for its modernity, novelty, and originality, compared to other methods of cognition. It is emphasized the need to use a wide range of research methods, which allows to make it full-fledged, new and interesting for learning. Along with the application of a significant number of research methods, a reasonable approach to their selection must be maintained.

Keywords: public associations, state, methodology, research methods, general scientific research methods, special research methods.

Література

1. Андрійчук В. Г. Сутнісний аспект методології наукових досліджень / В. Г. Андрійчук // Економіка АПК. – 2016. - № 7. – С. 87-94

2. Боняк В. О. Методи пізнання як основний елемент сучасної методології дослідження організації і функціонування органів охорони правопорядку України / В. О. Боняк // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. - 2015. – № 1 с. 88-91.

3. Н. В. Карамишева Логіка теоретична і прикладна / Н. В. Карамишева [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://pidru4niki.com/1056112740302/logika/metodi_nauki_logiki

4. Федоренко В. Л. Система конституційного права України: теоретикометодологічні аспекти : монографія / В. Л. Федоренко. – К.: Ліра-К, 2009. – 580 с.

5. Харитонова О. В. Соціологічний підхід до вивчення кримінального права: виникнення і розвиток / О. В. Харитонова // Форум права. – 2010. – № 3. – С. 439–444 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010- 3/10xovvir.pdf

6. Петровський П. М. Методологія наукового дослідження в галузі державного управління: навч. посіб. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2015. С. 45.

7. Лопатьєв А.О. Моделюваня як методологія пізнання / А. О. Лопатьєв // Теорія та методика фізичного виховання. - 2007. - № 8. – С. 4-10

8. Токар Маріан Громадські організації України в системі розвитку публічно-управлінських відносин [Текст]: монографія / Львівський регіональний інститут державного управління НАДУ при Президентові України. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2020.– 412 с.